УДК 340.1

Ілин Л. М.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЕРСЬКОГО ТА КРАЙОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ГАЛИЧИНІ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XIX СТ.

SEPARATE ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE IMPERIAL AND REGIONAL LEGISLATION IN GALICIA LAST THIRD OF THE XIX CENTURY

У статті проаналізовані окремі приклади норм імперського та крайового законодавства імперії Габсбургів, що були ратифіковані, видані та впровадженні у практику в Галичині останньої третини XIX ст. Характерними рисами імперського законодавства було акцентування уваги на реформуванні норм цивільного права, зокрема питань спадкування майна, дотримання прав позичальників, а також розширення соціальних свобод найманих працівників. Особливістю крайового законодавства було вирішення питання пропінації, а також низки реформ у сфері освіти, культури і господарських відносин.

Ключові слова: *імперське законодавство, крайове законодавство, галицький сейм, нормативно-правовий акт, закон.*

В статье проанализированы отдельные примеры норм имперского и краевого законодательства империи Габсбургов, которые были ратифицированы, изданы и внедрены в практику в Галиции последней трети XIX в. Характерными чертами имперского законодательства было акцентирование внимания на реформировании норм гражданского права, в частности, вопросов наследования имущества, соблюдения прав заемщиков, а также расширение социальных свобод наемных работников. Особенностью краевого законодательства было решение вопроса пропинации, а также ряда реформ в сфере образования, культуры и хозяйственных отношений.

Ключевые слова: *имперское законодательство, краевое законодательство, Галицкий сейм, нормативно-правовой акт, закон.*

The article analyzes some examples of the norms of the imperial and provincial legislation of the Habsburg empire, which were ratified, issued and implemented in practice in Galicia in the last third of the 19th century. Characteristic features of the imperial legislation were the emphasis on reforming the norms of civil law, in particular questions of inheritance of property, observance of the rights of borrowers, as well as broadening the social freedoms of hired workers. The peculiarity of the regional legislation was the solution of the issue of propination, as well as a number of reforms in the sphere of education, culture and economic relations.

Key words: *imperial legislation, regional legislation, Galician Seym, normative legal act, law.*

Постановка проблеми. Друга половина XIX ст. для Галичини стала часом активних політичних трансформацій та активізації українського і польського національного руху. Центром політичного життя став Галицький сейм та стіни імперського парламенту. Як крайові, так і імперські депутати вели активну правотворчу діяльність, що супроводжувалася національним протистоянням. Остання третина XIX ст. була найуспішнішим періодом в плані нормотворення, оскільки цілий ряд запропонованих у стінах Крайового сейму законів отримали санкцію імператора, були опубліковані та практично реалізовані.

Наукову актуальність питання реалізації імперського та крайового законодавства у Галичині досліджуваного періоду можна визначити з огляду на кілька причин. По-перше, перебуваючи у складі Австро-Угорської імперії, Галичина була краєм, де реалізувалася політика освіченого абсолютизму зі всіма специфічними правовими рисами, які являли собою поєднання пережитків епохи феодалізму та передових соціальних і демократичних засад, зумовлених вимогами часу. По-друге, Галичина досліджуваного періоду являла собою складну національну форму (у політичному відношенні). У краї проживали поляки та українці, кожні з яких претендували на розширення власних національно-політичних права.

Актуальність дослідження полягає в тому, що окрім практичного аналізу імперського та крайового законодавства досліджуваного періоду, можна сформувати картину про загальний розвиток суспільно-політичних відносин у Галичині та актуальність проблем, що піднімалися у стінах крайового сейму. Особливий інтерес викликає проблема відповідності і актуальності прийнятих законів потребам часу, зокрема поширюваним із Європи ідеям соціально-правової рівності.

Хронологічні рамки дослідження обумовлюються часом двох окремих сеймових каденцій – п'ятої (1883-1889 рр.) та шостої (1889-1895 рр.). Українці під час цих каденцій були представлені різною кількістю сеймових послів, 15 та 21 відповідно.

Аналіз останніх досліджень. Першими дослідниками австрійського законодавства та особливостей його практичної реалізації у Галичині були українські громадсько-політичні діячі, правники та науковці того часу К. Левицький, Є. Олесницький, С. Дністрянський та ін.

У радянський період, зважаючи на ідеологічні стереотипи та науковий суб'єктивізм, питанню впро-

© Л. М. Ілин, 2017

вадження австрійського законодавства у Галичині приділяв увагу В. Кульчицький.

З поміж сучасних дослідників вартими уваги є наукові напрацювання правників Т. Андрусяка, І. Бойка, М. Гаврецької, С. Кондратюка, Г. Луцької, Б. Тищика, а також істориків О. Аркуші, М. Мудрого, І. Чорновола та ін.

Разом з тим, у вітчизняній історико-правовій науці, недостатня увага приділяється питанню аналізу окремих нормативно-правових і законодавчих актів, що впроваджувалися у практичний обіг, з позиції їхньої суспільної затребуваності та розуміння тогочасними практикуючими юристами.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз змісту та особливостей реалізації у Галичині норм імперського і крайового законодавства останньої третини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XIX ст. для Галичини та для імперії Габсбургів була часом глибоких трансформацій. Перехід від освіченого абсолютизму до конституційної монархії, яка в умовах багатонаціональної монархії гарантувала народам імперії суттєві політичні права, позитивно вплинув, насамперед, на розвиток українського національно-політичного руху. Кінець 1880-х рр. став часом збільшення кількості світської інтелігенції в українському політикумі. Більше того, з'явився цілий прошарок фахових правників, які займалися не лише практикою, а й науковими дослідженнями в сфері крайового та імперського законодавства.

Так, 1889 р. галицький правник Є. Олесницький разом із К. Левицьким, О. Огоновським, А. Горбачевським, С. Федаком та М. Шухевичем започаткував видання першого у Східній Галичині українського юридично-фахового журналу «Часопись правнича» [8]. Вихід цього журналу започаткував активні наукові дискусії у сфері крайового та імперського законодавства, економічної, соціальної та культурної сфери.

Що стосується імперського законодавства досліджуваного періоду, то поява нових нормативно-правових актів обумовлювалася кількома суб'єктивними та об'єктивними факторами. По-перше, імперія Габсбургів впродовж другої половини XIX ст. знаходилася у соціально-економічній стагнації. Країна не могла повноцінно конкурувати з економічно розвиненими Німеччиною та Францією, більше того, ідеї соціалізму, які набували поширення у Європі, знайшли у Австро-Угорщині сприятливий ґрунт. По-друге, для витвореної в імперії Габсбургів системи права не було властивим видання великої кількості нормативно-правових актів, за винятком тих, які стосувалися вирішення нагальних соціально-економічних питань, а сама законотворча робота була тривалою і дискусійною.

В цьому плані вартим є висновок І. Бойка, що ще з кінця XVIII ст., з моменту включення Галичини до складу австрійської імперії, Галичина перетворилася на «законодавчий полігон, місце випробування багатьох нових нормативно-правових актів» [1, с. 72].

Більшість прийнятих у той час законів носили економічне спрямування, що було закономірним наслідком соціально-економічного розвитку країни. На думку Є. Олесницького, такий підхід був вкрай позитивним, оскільки як у приватні, так і в суспільні відносини на перший план виходить матеріальна складова [6, с. 21]. Більше того, він зауважував, що правова і законодавча діяльність держави повинна розвиватися і реформуватися у відповідності до матеріальних відносин, а у випадку Австро-Угорщини, така політика була наслідуванням внутрішньополітичного вектору Німеччини, яка розвивалася в рамках так званого, державного соціалізму [6, с. 21]. Можна припустити, що такі думки формувалися під впливом ідей соціалізму, які поширювалися в Галичині, а їхніми прихильниками були І. Франко та М. Павлик. Не варто відкидати і вплив поглядів М. Драгоманова, авторитет якого серед місцевих громадсько-політичних діячів був досить великим.

Прикладом такого підходу можуть бути ряд законів, прийнятих у кінці 1880-х років, зокрема закони «Про безпеку працівників від нещасних випадків» (грудень 1887 р.); «Про охорону здоров'я працівників» (березень 1888 р.); «Про каси взаємодопомоги робітникам промисловості» (липень 1889 р.).

Характерною особливістю цих нормативних актів було те, що у них значно розширювалися права найманих працівників, власне проголошувалися правові норми, що гарантували чіткі фіксовані права. Недоліком було те, що в згаданих законах залишалося чимало рудиментів минулого, які давали можливості працедавцю до зловживання та зменшення виплат працівникам. Зокрема §§45-48 Закону «Про безпеку працівників від нещасних випадків» надіяли найманих працівників значно меншими правами, ніж пересічних міщан [6, с. 22]. Основною метою цих законів, на думку Є. Олесницького, було те, що вони більше дбали про охорону продукції, а не про безпеку та здоров'я працівників, реальна допомога яким могла бути надана у крайніх випадках у мінімальному розмірі [6, с. 22].

Загалом прийняття таких законів мало важливе значення в плані реформування соціально-економічних відносин Австро-Угорщини, хоча і не принесло реальних практичних результатів. Основним критерієм австрійського законодавства була половинчастість та тяжіння до абсолютистських методів управління. Поступки в бік розширення соціальних, економічних чи культурних прав громадян були засобом до стабілізації внутрішніх відносин і запобігання народних виступів.

Вартими уваги є імперські закони, які стосувалися гарантування прав громадян під час отримання грошових позик та пільг для осіб, що входять до прибутково-господарських товариств (позичкові каси). Дані правові акти також можна віднести до сфери законів, що мали на меті стабілізувати суспільні відносини в країні. Їхні практичні наслідки були незначні. Зрештою, коментуючи їхній зміст, Є. Олесницький вказує на недалекоглядність законодавців.

Причиною такої недалекоглядності він визначає те, що в імперії функціонує мало кредитних товариств, що можуть відповідати державним стандартам, більшість з них діє виключно в межах конкретної округи і виділяє кошти «з необмеженою порукою» [6, с. 23]. Практика, так званої, «необмеженої поруки» була загальноприйнятою, оскільки кредитні товариства працювали і обслуговували споживачів на незначній території, порука була явищем формальним, оскільки кредитор знав позичальника чи окремих його родичів особисто, а практика зловживань і шахрайств була малопоширеною.

Значний масив нормотворчої роботи досліджуваного періоду спрямовувався на вдосконалення норм цивільного законодавства. Так, у 1889 р. був прийнятий нормативний документ, який вводив окремі засади щодо поділу спадщини при окремих рільничих господарствах середньої величини [6, с. 23]. Власне цей закон не регламентував принципи спадкування, він визначав основні критерії для відповідного крайового законодавства. Причиною прийняття даного акту була не стільки потреба регулювання принципів спадкування, як намагання в такий спосіб розширити надходження у місцеві та імперські бюджети.

Загалом, характерними рисами імперського законодавства, що отримало практичну реалізацію в Галичині, була половинчастість, яка проявлялася у недосконалості та непропорційному дотриманні прав усіх соціальних прошарків населення. З іншого боку, австрійській правовій традиції був властивий законотворчий консерватизм, а основна увага законодавців стосувалася кодифікації норм процесуального права.

Що стосується крайового законодавства, то воно виявилося більш ґрунтовним. Причин цього декілька. По-перше, основним законодавчим органом Галичини досліджуваного періоду був Крайовий сейм. По-друге, прийняті сеймом закони набували офіційного статусу тільки після імперської чи міністерської ратифікації.

В контексті нашого дослідження зосередимо увагу на п'ятьох законах, які мали вагомий вплив як на соціально-економічний, так і на культурний розвиток Галичини [7, с. 65]. Прийняті закони стосувалися регламентування правового статусу вчителів у громадських школах, оплати праці за викладання релігійних наук у громадських школах, регламентування норм будівництва. Особливу увагу, на нашу думку, заслуговують два закони: «Про громадський закон для 30 більших міст» від 13 березня 1889 р. [3, с. 95] та «Пропінаційний закон» від 22 квітня того ж року [7, с. 65].

Важливість цих законів полягає в тому, що перший заклав основи місцевого самоврядування у Галичині, а другий – визначив принципи отримання права пропінації. Зокрема, закон від 13 березня 1889 р. передбачав, що міста, які мають понад 3000 мешканців, утворюють самостійні міські громади і формують органи міського самоврядування:

– міську раду (строк повноважень – 5 років);
– міську управу [2].

Громадський закон був одним з кількох кроків до реформування системи місцевого самоврядування, що тривала у Галичині з 1866 р., коли вступив у силу «Закон громадський» [7, с. 66]. Цим законом власне і було передбачено створення міської ради та міської управи як керівних органів міста, однак не було визначено їх чітких функцій та механізмів взаємодії. В міському управлінні виникав хаос, оскільки і міська рада, і міська управа видавали закони і постанови, що часто суперечили один одному. Закон від 13 березня 1889 р. виправив цю ситуацію, чітко регламентуючи сферу впливу органів міського самоврядування. На думку Є. Олесницького, позитивним аспектом цього закону була ліквідація корупції та зловживань з боку міських чиновників. Закон забороняв підприємцям та іншим особам, що займалися фінансовою діяльністю, бути офіційними радниками місцевих органів влади. При міських радах створювалися також дисциплінарні комітети, які мали право виключати із процесу управління містом посадовців, які нехтували своїм службовим становищем [7, с. 67].

Недоліком цього закону і, відповідно, приводом до чергових сеймових дискусій було часткове обмеження повноважень міської управи, в плані вотування постанов міської ради. У відповідності до закону 1889 р. ці повноваження відходили до повітових органів влади.

Що стосується закону про пропінацію, то після ліквідації кріпацтва у 1848 р., це питання було ключовим і викликало жваві дискусії як у галицькому суспільстві, так і в органах адміністрації. Пропінація як соціальне та економічне явище має на українських землях, що входили до складу Речі Посполитої, дуже довгу традицію. Загалом пропінація являла собою монопольне право магнатів і шляхти на виробництво та продаж горілки. Слугувала важливим засобом грошових надходжень і збагачення панівних верств населення [5].

Під час третьої каденції Галицького сейму було розроблено і затверджено закон про викуп пропінації, що в 1876 р. отримав санкцію імператора. Суть пропінаційного закону полягала в тому, що право пропінації мали ліквідувати протягом наступних 25 років, після закінчення цього терміну дійсні власники могли залишити у власності тільки один шинок, що був розташований на території громади. Пропінаційний закон регулював і контролював кількість шинків, що, в свою чергу, перешкоджало поширенню п'янства в краї. У виступі польського селянина Стемпека зазначалося з цього приводу, що «колись пропінаційне право було більш благородне, оскільки власники (шинків) слідкували, щоб не поширювалося п'янство і люди не потрапляли у фінансову залежність від лихварів» [4, с. 1].

Таким чином, проблема володіння правом пропінації викликала не лише дискусії у економічній сфері, вона мала глибоке моральне підґрунтя. Споювання селянства було дієвим засобом для придушення їхньої соціальної активності, що, в свою чергу, викликало жорсткий спротив з боку свідомих українців.

Власне 22 квітня 1889 р. імператор підписав закон про викуп права пропінації [7, с. 65], який був затверджений сеймом у 1875 р. Характеризуючи його практичне значення та вплив на суспільні відносини, вартою є думка Є. Олесницького. Він вважав, що в часи важкої економічної кризи, ратифікація цього закону сприяє тільки становленню поміщиків та їхньому збагаченню через виробництво та продаж алкоголю. Одночасно Є. Олесницький погоджувався, що отримання права пропінації є суттєвим джерелом для наповнення місцевого та імперського бюджету, а також сприяє врегулюванню політичних суперечок у суспільстві, що були пов'язані з цією проблемою [7, с. 67].

Висновки. Проаналізувавши основні засади імперського та крайового законодавства, можна прийти до таких висновків:

1. В імперії Габсбургів існувала своєрідна система правотворення, що була властива для конституційних монархій другої половини XIX ст., коли законопроекти розглядалися та приймалися місцевими представницькими органами влади і набували чинності тільки після міністерської чи імператорської ратифікації;

2. Основна тенденція в імперському законодавстві досліджуваного періоду полягала у вирішенні економічних питань та гарантування соціальних прав робітників. Натомість крайове законодавство спеціалізувалося на розв'язанні культурних, економічних та управлінських аспектів, було більш спеціалізованим;

3. Друга половина XIX ст. ознаменувалася для Галичини активізацією національно-культурного і політичного життя, що сприяло розвитку, в тому числі, і правових досліджень. Основним виданням, у якому місцеві науковці могли публікувати власні погляди, було «Часопис правнича».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко І.Й. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772 – 1918 рр.) / І. Й. Бойко / Вісник Львів.університету. – Серія юридична. Вип. 59. – Львів, 2014. – С. 71 – 79.

2. Історія становлення місцевого самоврядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studies.in.ua/ms_seminar/467-storya-stanovlennya-mscevogo-samovryaduvannya-v-ukrayin.html.

3. Кондратюк С. Місцеве самоврядування на західноукраїнських землях як джерело українського парламентаризму: історико-правовий аспект / С. Кондратюк // Вісник Академії управління МВС, 2010. – № 2(14). – С. 89-99.

4. Львовскій сейм // Слово. – 1875. – 19 апрhля (1 мая), Ч. 42. – С. 1.

5. Малий словник Історії України / В. Смолій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.vn.ua/book/dict/1149.html.

6. Олесницкій Е. Австрійске законодавство державне въ р. 1889 / Е. Олесницкій // Часопись правнича, мѣсячникъ для теорiѣ и практики. Р. 2. – Львôвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского, 1890. – Ч. 1–12, з покаж. – С. 21–24.

7. Олесницкій Е. Краєве законодавство Галичины въ р. 1889 / Е. Олесницкій // Часопись правнича, мѣсячникъ для теорiѣ и практики. Р. 2. – Львôвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского, 1890. – Ч. 1–12, з покаж. – С. 65–69.

8. Чуйко І. Громадська і парламентська діяльність Євгена Олесницького / І. Чуйко // Незалежний культурологічний часопис «Ї», 2012. – №70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n70texts/Chujko_Diyalnist_Olesnyckogo.htm.